

MARCIN BUDZIŃSKI

Górnośląska Wyższa Szkoła Przedsiębiorczości
im. Karola Goduli w Chorzowie

MARCIN BARON

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

ŚCIEŻKI BADAWCZO-WDROŻENIOWE W ZAKRESIE KREATYWNOŚCI, INNOWACYJNOŚCI I PRZEDSIĘBIORCZOŚCI W ROZWOJU LOKALNYM I REGIONALNYM

Abstract: R&D Pathways in Creativity, Innovativeness and Entrepreneurship in Local and Regional Development. For a long time creativity, innovativeness and entrepreneurship have been at the heart of studies on economic growth of regions and cities. In the paper the three notions are scrutinised together to propose conceptual approach to establishing research and development pathways, based upon three-stage identification of: research problems, project patterns and relational mechanisms. The paper is concluded with a 6³ Box – the approach helping to navigate throughout project preparation phase.

Keywords: Creativity, entrepreneurship, innovativeness, local development, project project management, preparation, regional development,

Wprowadzenie

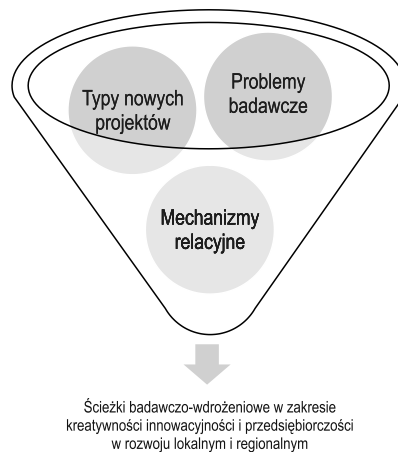
Zagadnienia kreatywności, innowacyjności oraz przedsiębiorczości są od wielu lat rozpatrywane przez teoretyków i praktyków rozwoju lokalnego i regionalnego. Chronologicznie, w warunkach polskich, w pierwszej kolejności uwagę poświęcano kwestiom związanym z przedsiębiorczością. Było to wynikiem potrzeby zaszczepienia ducha przedsiębiorczego postępowania nie tylko we wszystkich obszarach przechodzącej transformację strukturalną gospodarki, ale także w sferze publicznej i postawach społecznych. Stąd też lata 90. dwudziestego stulecia obfitowały w przedsięwzięcia ukierunkowane na rozwój i wspieranie przedsiębiorczości, które jedno-

częśnie stanowiły doskonałą bazę do studiów empirycznych prowadzonych w całym kraju, a szczególnie w ośrodkach (post)socjalistycznej monokultury przemysłowej [por. np. Jewtuchowicz 2004; Klasik 2005; Klasik 2006]. Wraz z postępującą integracją europejską na początku XXI w. w myślenie o procesach rozwojowych regionów oraz dużych ośrodków miejskich wpisało się pojęcie *innowacyjności* – w szczególności interpretowane w wymiarze wzmacniania regionalnych systemów innowacji [Braczyk *et al.* 1998; Cooke 2001; Isaksen 2001] i tworzenia wspieranych przez Unię Europejską regionalnych strategii innowacji. Inspirowanie do innowacyjności skierowało uwagę wielu środowisk na zagadnienia kreatywności [Raszkowski 2010]. Ostatecznie kreatywność i przemysły kreatywne – już niejako w oderwaniu od rozwoju technologicznego – zyskały odrębne znaczenie jako silny czynnik rozwoju regionalnego i metropolitalnego [Klasik 2011; Klasik 2014]. Obecnie te trzy filary chcemy rozpatrywać łącznie – jako triadę dynamizującą rozwój, a na ich styku widzimy pole poszukiwania nowych zagadnień badawczych i wdrożeń.

Celem głównym prezentowanego artykułu jest wskazanie ramy metodycznej dla formułowania nowych ścieżek badawczo-wdrożeniowych w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w rozwoju lokalnym i regionalnym. Cel ten jest zdekomponowany na trzy cele cząstkowe, tj:

- zidentyfikowanie kluczowych problemów badawczych,
- określenie nowych projektów i typów projektów,
- zdefiniowanie mechanizmów współpracy dla upowszechnienia i wdrożenia wyników badań.

Prezentowany materiał jest wynikiem prac warsztatowych, prowadzonych metodą moderacji wizualnej z grupą naukowców oraz praktyków zajmujących się zagadnieniami rozwoju lokalnego. Udział w nich wzięli przedstawiciele następujących

Ryc. 1. Trójelementowa metoda identyfikacji ścieżek badawczo-rozwojowych

Źródło: Opracowanie własne.

ośrodków: Warszawa, Łódź, Wrocław, Poznań, Katowice, Gdynia, Kielce, a także reprezentanci praktyki i studenci Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Wnioski z warsztatu, który odbył się podczas XXI Forum Rozwoju Lokalnego i Regionalnego opisano w kontekście przeprowadzonych studiów literaturowych. Układ treści odzwierciedla trójelementową (trój etapową) metodę postępowania, pozwalającą na zidentyfikowanie ścieżek badawczo-wdrożeniowych w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w rozwoju lokalnym i regionalnym. Istotą tego podejścia obejmującą rozpoznanie problemów badawczych, określenie typów nowych projektów, a także wskazanie mechanizmów dla upowszechnienia i wdrożenia wyników badań zaprezentowano na ryc. 1.

1. Wybór problematyki badawczej

Zrealizowane prace warsztatowe pozwoliły na rekomendowanie sześciu najważniejszych obszarów (B1-B6) zakreślających problematykę badawczą powiązaną z realnymi procesami wzmacniania kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości oraz budowaniem synergii tych zdolności w rozwoju lokalnym i regionalnym. Są nimi:

- B1 budowanie kapitału społecznego,
- B2 mierzenie kapitału terytorialnego,
- B3 efektywność gospodarowania zasobami na rzecz kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości,
- B4 preferencje użytkowników miasta dotyczące przestrzeni,
- B5 perspektywy aktywności zawodowej na terytorium,
- B6 luka informacyjna w zakresie stosowania *open data*.

Uszczegółowiając problematykę badawczą związaną z budowaniem kapitału społecznego warto zwrócić uwagę na kilka wybranych zagadnień. Jednym z nich jest zawiązywanie i współpraca wspólnot sąsiedzkich. Hamdan *et al.* [2014] wskazują, że kapitał społeczny przekłada się na wartości mieszkańców, a w konsekwencji na jakość życia. To może stać się założeniem dla dalszych badań. Alternatywą może być badanie uwarunkowań społeczno-kulturowych oraz instytucjonalnych według modelu zaproponowanego przez Temkina i Rohe [1998]. W konsekwencji analizować można czynniki wpływające na siłę więzi [Henning, Lieberg 1996; Forrest, Kearns 2001]. Drugim istotnym nurtem, wyłonionym w wyniku prac warsztatowych jest opisywanie „przejścia” od kapitału społecznego do kreatywności i innowacyjności. Począwszy od szczególnych cech kolejnych generacji X, Y, Z [McCrindle, Wolfinger 2011; Hysa 2016] przez wpływ różnicowań kulturowych na stosunek do innowacji, który można badać skalując w dół podejścia prezentowane przez Muellera i Thomas [2001] oraz Hampden-Turnera i Trompenaarsa [2006]; skończywszy na analizowaniu – często niejednoznacznie postrzeganego – wpływu klasy kreatywnej na pozostałą część społeczeństwa [por. Peck 2005; Pratt 2008].

Pomiar kapitału terytorialnego – po przełomowych dla regionalistyki pracach Camagniego [2009] i badaniach empirycznych prowadzonych z jego udziałem [por. np. Camagni, Capello 2013] stał się zagadnieniem bardzo modnym. W Polsce wskazać można już przykłady udanych prac koncepcyjnych z zakresu roli kapitału terytorialnego w planowaniu rozwoju [Przygodzki 2015; Markowski 2016], a także pierwsze duże opracowania z zakresu pomiaru [Ciołek, Komornicki 2014; Zaucha *et al.* 2015]. Zagadnienie to jest jednak tak pojemne, że wciąż pozwala na prowadzenie szerokiego wachlarza kolejnych badań, dedykowanych poszczególnym terytoriom i realizowanych na podstawie specyficznych autorskich metodyk.

Zagadnienia badawcze w zakresie efektywności gospodarowania zasobami na rzecz kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości mogą dotyczyć kwestii o charakterze doktrynalnym – zorientowanych na celowość interwencji [por. Minniti 2008] – lub operacyjnym, np. zgodności stawek strategicznych różnych podmiotów środowiska innowacyjnego [por. Massa, Testa 2008]. Mogą również dotyczyć sfery programowania polityki i wyboru potencjalnie najlepszego pakietu instrumentów wsparcia [por. Borrás, Edquist 2013]. Przegląd literatury przedmiotu wskazuje także na deficyty wiedzy w zakresie efektywności i skuteczności wydatków publicznych związanych ze wsparciem kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości. Ciekawym, nieeksplorowanym tematem – a wskazanym podczas prac warsztatowych – wydaje się być również metodyczne podejście do zagadnienia otwartości władz lokalnych na pomysły mieszkańców w zakresie wzmocnienia kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości, które dałoby się przełożyć na empiryczne studia porównawcze.

Kwestie preferencji użytkowników miasta dotyczących przestrzeni stanowią kolejne rozległe pole badawcze. W głównej mierze dotyczy ono prac w nurcie urbanistyki. Jednak zagadnienie to można traktować także w kategoriach czysto ekonomicznych [Polko 2015; Czornik 2012] lub np. socjologicznych [Bierwiaczonek *et al.* 2012]. Modna wręcz staje się metodyka badań dotyczących preferencji przestrzennych prowadzonych z wykorzystaniem narzędzi, takich jak eksperymenty [Felson, Pickett 2005], laboratoria miejskie [Karvonen, van Heur 2013] oraz *living lab* [Cosgrave *et al.* 2013; Voytenko *et al.* 2016]. Cyfryzacja i uspołecznienie treści w świecie cyfrowym zmuszają także do poszukiwania nowych metod badawczych zorientowanych na rozpoznanie preferencji mieszkańców w zakresie miejskich usług publicznych i prywatnych, profilu społeczno-kulturowego i gospodarczego miasta czy też partycypacji społecznej [Anttiroiko 2008].

Perspektywy aktywności zawodowej na terytorium wydają się być zagadnieniem doskonale rozpoznany. W debacie publicznej w Polsce nieustannie poruszane są kwestie motywacji do podejmowania działań przedsiębiorczych i zakładania nowych firm (w tym *start-upów* technologicznych i bazujących na kulturze), badania zawodów deficytowych, czy też projektowania kształcenia w sposób odpowiadający na potrzeby pracodawców. Każdy z tych tematów doczekał się licznych autorskich opracowań eksperckich, w których autorzy odnoszą się do uwarunkowań regionalnych lub lokalnych.

Powstają też strategie lokalne, strategie kształcenia i plany działań. Wciąż jednak dogłębna analiza omawianych kwestii jest dużym wyzwaniem metodycznym. Stosowane metody ankietowe czy ekstrapolacji trendów, aplikowane niejednokrotnie do różnego rodzaju raportów, obciążone są dużym błędem. Perspektywicznymi wydają się być pracochłonne, lecz skuteczne prace badawcze i studialne prowadzone z wykorzystaniem technik foresightowych [Gertler, Wolfe 2004]. Inspiracje metodyczne w tym zakresie można czerpać z – zorientowanych na inne zagadnienia – prac Klasika i zespołu [2014].

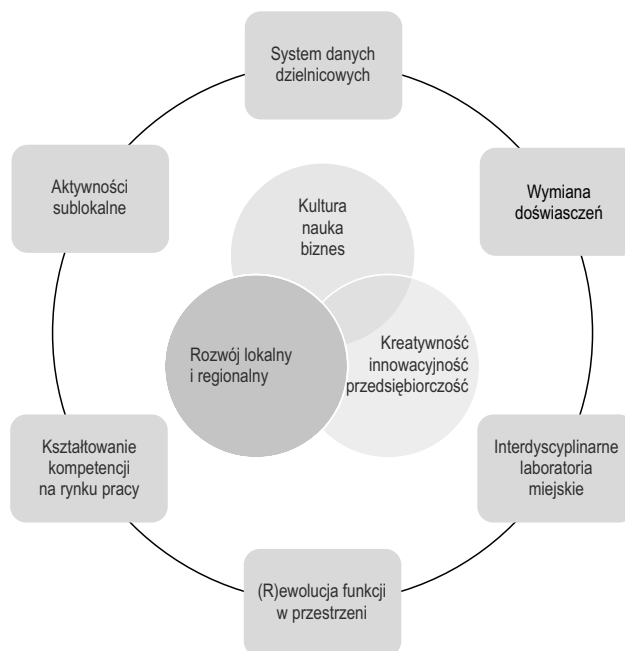
Ostatni z obszarów badawczych – luka informacyjnej w zakresie stosowania *open data* – dotyczy bez wątpienia zagadnień o największym stopniu nowości. Samorządy lokalne (szczególnie większych ośrodków miejskich oraz na obszarach metropolitalnych) i regionalne poddawane są coraz większej presji analizowania oraz udostępniania danych. Same też coraz mocniej odczuwają potrzebę takiego działania [Baron, Kuznik 2017]. Usystematyzowane zbiory danych mają jednak, jak dotąd, często charakter bardzo fragmentaryczny. Dotyczą pojedynczych funkcji. Najczęściej są to dane geodezyjne, czasem dane o ruchu drogowym lub – zgromadzone na potrzeby przygotowania programów rewitalizacji – dane o zjawiskach kryzysowych. Badania nad luką informacyjną w zakresie *open data* mogą mieć charakter diagnostyczny w zakresie barier wdrażania *open data* [por. np. Barry, Bannister 2014] lub ukierunkowany na analizę aktorów oraz ich oczekiwań i możliwości (przykład takiego badania dla Wiednia przedstawili Parycek *et al.* 2014]. Szerokie spektrum tematów studialnych dotyczy także: infrastruktury gromadzenia danych, roli brokerów danych, powiązań między danymi, katalizatorów operacji na danych masowych, analityki danych, nowych metod badań społecznych związanych z wykorzystaniem danych masowych, a także kwestii etycznych i prawnych związanych z otwartym dostępem do danych masowych [Kitchin 2014].

2. Rozpoznanie typów nowych projektów

Drugim etapem było rozpoznanie typów nowych projektów, jakie warto podjąć i wdrożyć we współpracy partnerów ze sfer kultury, nauki i biznesu w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości oraz ich synergii w rozwoju lokalnym i regionalnym. Systematykę w tym zakresie przedstawiono na ryc. 2.

Zidentyfikowane sześć typów projektów (P1-P6) określa ramy przedmiotowo-funkcjonalne, które w kolejnym przybliżeniu zostały rozwinięte przez bardziej szczegółowe charakterystyki, a mianowicie:

- **P1 systemy danych dzielnicowych** obejmujące spójne, zintegrowane, regionalne, międzysektorowe systemy *open data* wraz z możliwością dostępu i wykorzystania tych danych dla działań niekomercyjnych np. przez uczelnie lub samorządy,
- **P2 wymiana doświadczeń** cechująca się wysoką efektywnością, zorganizowana systemowo, w tym z wykorzystaniem formuły forów lokalnych wraz z międzynarodowym transferem dobrych praktyk,

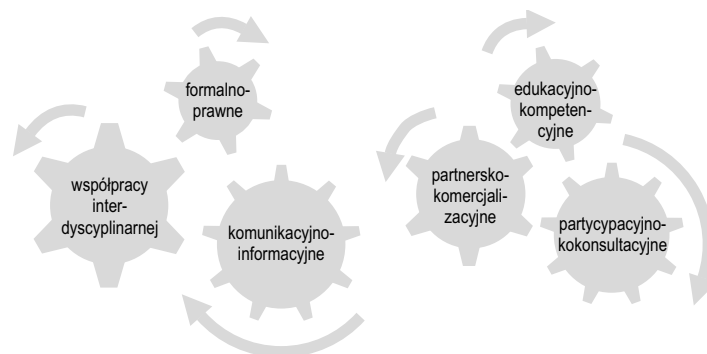
Ryc. 2. Typy nowych projektów, jakie warto podjąć i wdrożyć we współpracy partnerów ze sfer kultury, nauki i biznesu w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości oraz ich synergii w rozwoju lokalnym i regionalnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników warsztatów (ryc. 2, 3).

- **P3 interdyscyplinarne laboratoria miejskie** funkcjonujące na bazie nierozwiązanych problemów rozwoju wraz z testowaniem ich rozwiązań przez innowacyjne pomysły; aktywne poszukiwanie partnerów do realizacji unikalnych projektów; nowa rewitalizacja realizowana przez środowiska nauki, biznesu, NGO bez udziału władz,
- **P4 (r)ewolucja funkcji w przestrzeni** odnosząca się do tworzenia i rozwijania nowych przestrzeni publicznych łączących sfery kultury, nauki i biznesu, w tym kreatywnych kwartałów miejskich; mikroplanowanie za pomocą środków finansowych miasta wykorzystywane na rzecz jego promocji,
- **P5 kształtowanie kompetencji na rynku pracy** przez praktyczność kształcenia – przedsiębiorcy jako wykładowcy akademicy; projekty typu foresightowego w zakresie rynku pracy,
- **P6 aktywności sublokalne** bazujące na inicjatywach oddolnych w rozwoju lokalnym – lokalne fora rozwiązywania problemów i narzędzia graficzne lokalizujące w przestrzeni obszary problemowe wraz z możliwościami ich nowego zagospodarowania; rewitalizacja społeczna i tworzenie tożsamości z udziałem mieszkańców.

3. Identyfikacja mechanizmów

Trzecia część obejmuje rozpoznanie mechanizmów w relacjach między sferami kultury, nauki i biznesu dla upowszechnienia i wdrożenia wyników badań w zakresie wzmocnienia kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości oraz ich synergii w realiach rozwoju lokalnego i regionalnego. Zidentyfikowane mechanizmy przedstawiono na ryc. 3.

Ryc. 3. Mechanizmy w relacjach między sferami kultury, nauki i biznesu dla upowszechnienia i wdrożenia wyników badań w zakresie wzmocnienia kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości oraz ich synergii w realiach rozwoju lokalnego i regionalnego

Rozpoznane mechanizmy (M1-M6) obejmują m.in.:

- **M1 mechanizmy formalno-prawne** – sprawna ochrona prawna wypracowanych rozwiązań i poprawa ochrony danych osobowych; jasny podział ryzyka i formalizacja współpracy międzysektorowej; korekty legislacyjne – *Ustawa o partnerstwie publiczno-prywatnym oraz o zamówieniach publicznych* – minimalizacja procedur i zwiększenie elastyczności.
- **M2 mechanizmy edukacyjno-kompetencyjne** – system edukacji uczący dzieci i młodzież holistycznego myślenia w połączeniu z rozwojem kształcenia praktycznego i praktyk zawodowych w różnych stopniach kształcenia i typach szkół.
- **M3 mechanizmy komunikacyjno-informacyjne** – system komunikacji i dostępu do informacji; stałe i powszechne formy wymiany doświadczeń, w tym platformy informacyjne pomiędzy sferami kultury, nauki i biznesu.
- **M4 mechanizmy partycypacyjno-konsultacyjne** – różne formy konsultacji społecznych dostosowane do możliwości użytkowników oraz warunkowa obowiązkowość konsultacji społecznych; promocja działań w przestrzeni miejskiej i rozpoznawanie różnych punktów widzenia.
- **M5 mechanizmy partnersko-komercjalizacyjne** – *science shop* – nowe sposoby komercjalizacji rozwiązań naukowych i kulturalnych oraz ogólnodostępny

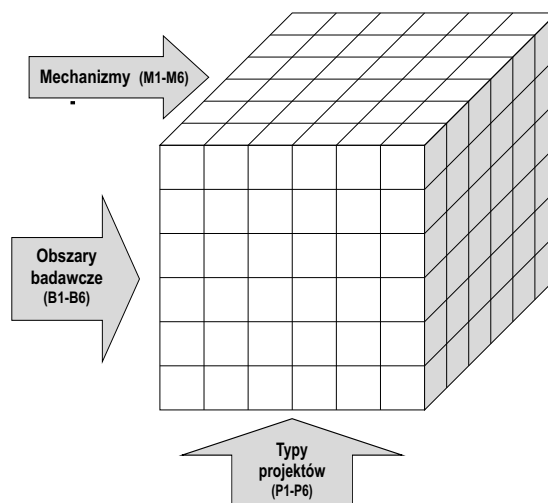
- system zgłaszania zapotrzebowań dla firm; nawiązywanie współpracy i wzmacnianie zaufania oraz wzajemna promocja (nauka, biznes, kultura).
- **M6 mechanizmy współpracy interdyscyplinarnej** – wspólne definiowanie potrzeb badawczych, projektowanie badań a następnie tworzenie i finansowanie interdyscyplinarnych zespołów badawczych; włączenie otoczenia społeczno-gospodarczego w dyskusję naukową, a następnie tworzenie i realizacja projektów przez przedstawicieli sfery kultury, nauki i biznesu.

4. Podsumowanie

– metoda formułowania ścieżek badawczo-rozwojowych

Powyższy sposób postępowania w zakresie rozpoznania problemów badawczych, typów projektów oraz mechanizmów relacyjnych pozwolił na stworzenie narzędzia formułowania ścieżek badawczo-wdrożeniowych w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w rozwoju lokalnym i regionalnym w postaci **Skrzynki 6³**. Narzędzie to w ujęciu generalnym przedstawiono na ryc. 4.

Narzędzie to pozwala na jednoczesne zestawienie problemów badawczych (B1-B6) z typami projektów (P1-P6) oraz mechanizmami relacyjnymi (M1-M6). Pozwala to na identyfikację 216 możliwych kombinacji projektów podstawowych. Do oznaczenia poszczególnych projektów podstawowych w ramach trzech wymiarów przyjęto klasy-

Ryc. 4. Skrzynka 6³ jako narzędzie formułowania ścieżek badawczo-wdrożeniowych w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w rozwoju lokalnym i regionalnym – ujęcie generalne

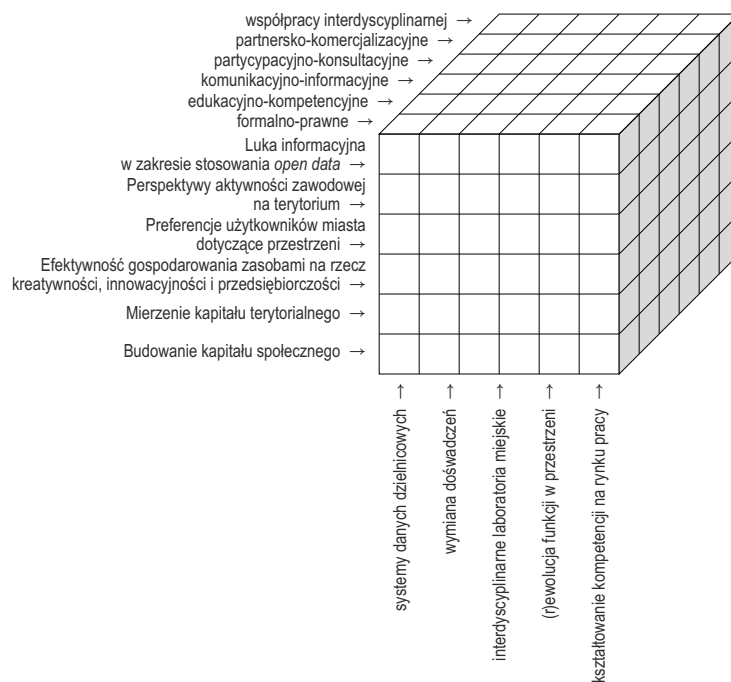
Źródło: Opracowanie własne (ryc. 4, 5).

fikację z wykorzystaniem symboli B, P, oraz M w układzie $B_{1-6} P_{1-6} M_{1-6}$. Przykładowo oznaczenie $B_4 P_3 M_6$ oznacza projekt realizowany w polu badawczym B_4 (preferencje użytkowników miasta dotyczące przestrzeni) jako typ projektu P_3 interdyscyplinarne laboratoria miejskie, wykorzystujący mechanizmy współpracy interdyscyplinarnej M_6 . Ponadto możliwe jest określenie ścieżek badawczo-wdrożeniowych, na które składają się projekty odnoszące się do więcej niż jednego z 216 sześcianów w skrzynce. Na przykład $B_6 P_{1-2} M_{3-4,6}$ oznacza ścieżkę badawczo-wdrożeniową realizowaną przez projekt obejmujący jeden problem badawczy B_6 dwa typy projektów P_1 i P_2 oraz trzy mechanizmy relacyjne M_3 , M_4 i M_6 . Takie ujęcie szczegółowe zilustrowano na ryc. 5.

Narzędzie to może być wykorzystywane na dwa sposoby. Po pierwsze jako ujęcie modelowe ukazujące wszystkie potencjalnie możliwe projekty i ścieżki badawczo-wdrożeniowe. Po drugie może to być narzędzie zastosowane do konkretnych prac – np. do przeprowadzenia warsztatu planowania projektów. W tym przypadku realizacja warsztatu oparta byłaby na poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie:

Jaki konkretny projekt należy uruchomić w ramach obszarów badawczych B_{1-6} , dla typów projektu P_{1-6} , uwzględniając mechanizmy relacyjne M_{1-6} ?

Ryc. 5. Skrzynka 6^3 jako narzędzie formułowania ścieżek badawczo-wdrożeniowych w zakresie kreatywności, innowacyjności i przedsiębiorczości w rozwoju lokalnym i regionalnym – ujęcie szczegółowe

Warsztaty projektowe bazujące na tej metodzie można prowadzić w interdyscyplinarnych zespołach urbanistycznych, w zespołach katedralnych, w kołach naukowych, a także we współpracy z samorządami lokalnymi i regionalnymi, poszukującymi nieszablonych źródeł wiedzy o procesach rozwojowych.

Literatura

- Anttiroiko A-V., 2008, *Electronic Government: Concepts, Methodologies, Tools and Applications*. IGI Publishing Hershey, PA.
- Baron M., Kuźnik F., 2017, *Economic Basis for Functioning of a Smart City*. *Studia Regionalia KPZK PAN*, t. 51: 83-104.
- Barry E., Bannister F., 2014, *Barriers to Open Data Release: A View from the Top*. *Information Polity*, t. 19, nr 1, 2: 129-152.
- Bierwiczonek K., Lewicka B., Nawrocki T., 2012, *Rynki, malle i cementarze: przestrzeń publiczna miast śląskich w ujęciu socjologicznym*. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków.
- Borrás S., Edquist Ch., 2013, *The Choice of Innovation Policy Instruments*. *Technological Forecasting and Social Change*, t. 80, wyd. 8: 1513-1522.
- Braczyk H-J., Cooke P. N., Heidenreich M., 1998, *Regional Innovation Systems. The Role of Governance in a Globalized World*. UCL Press, Londyn.
- Camagni R., 2009, *Territorial Capital and Regional Development*, [w:] *Handbook of Regional Growth and Development Theories*, R. Capello, P. Nijkamp (red.). Edward Elgar, Cheltenham: 118-132.
- Camagni R., Capello R. 2013, *Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union*. *Regional Studies*, t. 47, wyd. 9: 1383-1402.
- Ciołek D., Komornicki T., 2014, *Kapitał terytorialny polskich powiatów*. Institute for Development Working Papers, Working Paper, nr 006/2014 (017) ver. 1, Instytut Rozwoju, Sopot.
- Cooke P., 2001, *Regional Innovation Systems, Clusters, and the Knowledge Economy*. *Industrial and Corporate Change*, t. 10, wyd. 4, 1: 945-974.
- Cosgrave E., Arbuthnot K., Tryfonas T., 2013, *Living Labs, Innovation Districts and Information Marketplaces: A Systems Approach for Smart Cities*. *Procedia Computer Science*, t. 16: 668-677.
- Czornik M., 2012, *Konsumpcja miejska: ekonomiczne refleksje nad ewoluowaniem funkcji miejskich*. Wyd. UE, Katowice.
- Felson J., Pickett S., 2005, *Designed Experiments: New Approaches to Studying Urban Ecosystems*. *Frontiers in Ecology and the Environment*, doi: 10.1890/1540-9295(2005)003[0549:DENATS]2.0.CO;2.
- Forrest R., Kearns A., 2001, *Social Cohesion, Social Capital and the Neighbourhood*. *Urban Studies*, t. 38, wyd. 12: 2125-2143.
- Gertler M. S., Wolfe D. A., 2004, *Local Social Knowledge Management: Community Actors, Institutions and Multilevel Governance in Regional Foresight Exercises*. *Futures*, t. 36, wyd. 1: 45-65.

- Hamdan H., Yusuf F., Azziyati Marzukhi M., 2014, *Social Capital and Quality of Life in Urban Neighborhoods High Density Housing*. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, t. 153, 16: 169-179.
- Hampden-Turner Ch., Trompenaars A., 2006, *Siedem kultur kapitalizmu. USA, Japonia, Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Szwecja, Holandia*. Oficyna Ekonomiczna, Kraków.
- Henning C., Lieberg M., 1996, *Strong Ties or Weak Ties? Neighbourhood Networks in a New Perspective*. *Scandinavian Housing and Planning Research*, t. 13, wyd. 1: 3-26.
- Hysa B., 2016, *Zarządzanie różnorodnością pokoleniową*. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej*, z. 97, nr kol. 1964: 385-398.
- Isaksen A., 2001, *Building Regional Innovation Systems: Is Endogenous Industrial Development Possible in the Global Economy?* *Canadian Journal of Regional Science/Revue canadienne des sciences régionales*, XXIV:1: 101-120.
- Jewtuchowicz A. (red.), 2004, *Wiedza, innowacyjność, przedsiębiorczość a rozwój regionów*. Wyd. UŁ, Łódź.
- Karvonen A., van Heur B., 2013, *Urban Laboratories: Experiments in Reworking Cities*. *International Journal of Urban and Regional Research*, t. 38, wyd. 2, doi: 10.1111/1468-2427.12075.
- Kitchin R., 2014, *The Data Revolution. Big Data, Open Data, Data Infrastructures & Their Consequences*. SAGE Publications, Londyn.
- Klasik A. (red.), 2005, *Przedsiębiorczy i konkurencyjny region w teorii i polityce rozwoju regionalnego*. *Biuletyn KPZK PAN*, z. 218, Warszawa.
- Klasik A. (red.), 2006, *Przedsiębiorczość i konkurencyjność a rozwój regionalny*. Wyd. AE im. Karola Adamieckiego, Katowice.
- Klasik A. (red.), 2011, *Kreatywne przemysły – kreatywne aglomeracje*. *Biuletyn KPZK PAN*, z. 246, Warszawa.
- Klasik A. (red.), 2014, *Sektor kreatywny jako katalizator przemian strukturalnych w regionie*. Wyd. UE w Katowicach, Katowice.
- Klasik A., Biniński J., Ochojski A., 2014, *Metropolitalny foresight strategiczny: metodologia i studium przypadku*. *Studia KPZK PAN*, t. CLX, Warszawa.
- Markowski T., 2016, *Kapitał terytorialny jako cel zintegrowanego planowania rozwoju*. *Mazowsze Studia Regionalne*, nr 2016/18: 111-119.
- Massa S., Testa S., 2008, *Innovation and SMEs: Misaligned Perspectives and Goals among Entrepreneurs, Academics, and Policy Makers*. *Technovation*, t. 28, wyd. 7: 393-407.
- McCrinkle M., Wolfinger E., 2011, *The ABC of XYZ*. Reprint uzupełniony, University of New South Wales Press, Sydney.
- Minniti M., 2008, *The Role of Government Policy on Entrepreneurial Activity: Productive, Unproductive, or Destructive?* *Entrepreneurship Theory and Practice*, t. 32, wyd. 5: 779-790.
- Mueller S. L., Thomas A. S., 2001, *Culture and Entrepreneurial Potential: A Nine Country Study of Locus of Control and Innovativeness*. *Journal of Business Venturing*, t. 16, wyd. 1: 51-75.
- Parycek P., Hocht J., Ginner M., 2014, *Open Government Data Implementation Evaluation*. *Journal of theoretical and applied electronic commerce research*, doi: 10.4067/S0718-18762014000200007.
- Peck J., 2005, *Struggling with the Creative Class*. *International Journal of Urban and Regional Research*, t. 29, wyd. 4, doi: 10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x.

- Polko A., 2015, *Strategies of Collective Action in Urban Public Space*. Studia Regionalia KPZK PAN, t. 43-44: 121-128.
- Pratt A. C., 2008, *Creative Cities: the Cultural Industries and the Creative Class*. Geografiska Annaler: Series B, Human Geography, t. 90, wyd. 2, doi: 10.1111/j.1468-0467.2008.00281.
- Przygodzki Z., 2015, *Kapitał terytorialny w zintegrowanym planowaniu rozwoju. Koncepcje współpracy*. Barometr regionalny, t. 13, nr 4: 29-33.
- Raszkowski A., 2010, *Innowacyjność i kreatywność w odniesieniu do rozwoju regionalnego*. Prace Naukowe UE we Wrocławiu, nr 110: 57-65.
- Temkin K., Rohe W. M., 1998, *Social Capital and Neighborhood Stability: An Empirical Investigation*. Housing Policy Debate, t. 9, wyd. 1: 61-88.
- Voytenko Y., McCormick K., Evans J., Schliwa G., 2016, *Urban Living Labs for Sustainability and Low Carbon Cities in Europe: towards a Research Agenda*. Journal of Cleaner Production, t. 123: 45-54.
- Zaucha J., Brodzicki T., Ciołek D., Komornicki T., Mogiła Z., Szlachta J., Zaleski J., 2015, *Terytorialny wymiar wzrostu i rozwoju*. Difin, Warszawa.